

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Ի. Բ. Գ. Ի. Բ.

ԲԱՆԱԿԱՆ, ԵՐԵՎԱՆ, ԲԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ԵՐԵՎԱՆ

Տարեկան գին կանխիկ զուգուշ 100: Վեցամսեայ գին զուգուշ 52 1/2: Եւամսեայ գին 26 3/4:
Հինգ ամսեայ գին գումարեմ անկ օրինակ իրեն ձրի դիտի տրուի:
Այս Լրագիրը ամեն շաբաթ օրերը կը հրատարակուի:

Պոչխան գումար գացած Լրագիրներուն փոխարին ծախքը անկողին շրայ է:
Իր շախի կամար շուր մը հրատարակեց ուցցող դիտի զնարկ տոցին 40 փութայ:
Երաւագիր գրող ծանուցումը մը ձրի է: Դուրսէն եկած նամակներուն փոխարին ծախքը իրկողը դիտի զնարկ:

ԲԱՆԱԿԱՆ

Ն Ե Բ Ի Ն Ի Ո Ւ Բ Ե Բ

ՊՕԼԻՍ 10 ՅՈՒՆԻՍ

Երեքշաբթի իրիկուն երեւելի խորհուրդ մը եղաւ Քանդաւ, վեմամիայլ ինքնափառաշին Լաւոր Կանաւոր միջնաւ կէս գիշեր: Այս խորհուրդը գին գանձող նախարարները ասոնք էին: Բարձրագոյն փոխարքայ Սարգիս փաշան: Վեմամիայլ Ռեշիտ փաշան, Վ. Լեւոն Գեղեցիկ փաշան, Վ. Սեփեմէտ Լեւ փաշան, Վ. Բիզա փաշան, Վ. Բիշաֆ փաշան, և Վ. Լեւ փաշան:

Վեմամիայլ Քանաւոր փաշան Լեւոնայի դէտ պան անուանեցաւ որ մօտ օրերս պիտի մեկնի աս կէ գէտ ի Լեւոնա. և իրեն ուղեկից պիտի ըլլան հետեւեալ անձինքը. արժանապատիւ Քաւոր փաշան և Գեղեցիկ փաշան: Բարձրագոյն փոխարքայ Սարգիս փաշան ասոնք անուանեցաւ որ մօտ օրերս պիտի մեկնի աս կէ գէտ ի Լեւոնա. և իրեն ուղեկից պիտի ըլլան հետեւեալ անձինքը. արժանապատիւ Քաւոր փաշան և Գեղեցիկ փաշան:

Րոտ որում վեմամիայլ Սիւրբան փաշային պաշտօնով դուրս երթալ հարկ եղաւ, անոր համար տեղը փոխանորդ կարգեցաւ արժանապատիւ Լեւ վեր է ֆեմին:

Լեւոնալ շաբաթ իրիկուն գէտ բարձրագոյն դուրս աւետիս եկաւ արքունի պալատէն որ վե հափառ Լեւոնային զատ զատ մօրէ երկու արու դաւակ ծներէ, որոնց մէկին անունը կոչուեալ է Սեփեմէտ: Փաշա և միւսինը, Լեւոնալ Քանաւոր փաշան:

Պեղողուի ձմեռանոցի զօրքէն բաւական զօրք որոշուեցան թէ հետեւեալ, թէ ձիւտը և թէ թնդանօղաձիգ, որպէս զի անոնք ալ երթան միաւնան թուանայի սահմանները բնակող Օսմանեան զօրաց հետ:

Երեքշաբթի եկած վերջին նամակները այն

պէս կը պատմեն որ Երեքշաբթի կառավարութեան մէտ զբաղմունքը հիմա այն է որ նաւատորմից կը պատրաստէ և իւր նահանգներուն ամենէն զօրամուշափ կըլլայ: Իսրայիմ փաշան միշտ Երեքշաբթի և իւր հօրը քով որ այն ալ խիստ աւսող է եղբի հիմա անձամբ:

Թուրքի եկած խառնութեան պատճառը ասանկ կը գրէ Ժողովուրդը քանդակիչով պատուական օրագիրը:

Ուրի հիւպատոսարանի սպասարաններէն Լեւոն մը Պարսիկ կնկան մը հետ խօսք մէկ ընելով քաղաքին մէկ ամայի թաղին մէջ տուն մը կը քաշուին. բայց պարսիկները իմանալով իսկոյն կը ժողովին ուստ ասոնք վրայ կը յարձակին և բազմութիւնը քանի կ'երթայ կը շտնայ և անանկ կը կատարին որ կըսկսին հայոց թաղերուն տունները կործանելու ձեռք դարձել: Այս խառնութիւնը շուր օր տեւեր է. և կ'ըսեն որ շտն հոգի հայոց ազգէն զոհ եղեր են պարսիկներուն գէտ կ'առնէին: Այս արիւնհիւզութեան պատճառ եղող Լեւոն երկուստարան Ուրի հիւպատոսարանը փախչելու, ամեն հիւպատոսարաններն ալ պաշարեր են պարսիկները, անանկ որ Ուրի հիւպատոսարանը պարսկաբէր է երկուստարան այն բարբարոս պարսիկներուն ձեռքը յանձնէ:

Յունիս 11 ին Պարսէշ եկած խառնութեան պատճառաւ ուրի զօրք եկեր հասեր էր մինչեւ Բուրա գետին եղբքը և հիմա իմայնք որ այս զօրքէն երեքշաբթի ձիւտը Սարգիս փաշան և Պարսէշ մանալու համար Փարձանի ձամբան բաներ են: Ուստի Օսմանեան տէրութիւն Ուստաւի ունեցած 26,000 զօրքէն մէկ մասը ձամբայ եկեր և Պարսէշ մանալու համար:

Թեպէտ Բարսի շաբաթը ըստ սովորութե օրին եկաւ. բայց Վիեննայէն ոչ օրագիր բերաւ, և ոչ նամակ. վստի զի ինքնափառաշին Լաւոր Կանաւոր մէջ տեղի եղած վեճը օր աւուր զայրանալու վրայ ըլլալով Վիեննայի հաղորդակցութիւնը կարուեր է Օրսովայի հետ:

ԲԱՆԱԿԱՆ

ՊԵՆՈՒԱ ԱՆՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԱՏԱՐԱԹԻՒՆԸ

Պենուան անուն աղքատ մը կար ասոնք: Նրկայ երբ քսոն տար. ասն էր, իր ծնողքն մեռան, ուստի ինքն ալ ձգեց իր հայրենիքը. և լաւ գնաց, Քանաւոր մարդու մը քով ծառայութեան մտաւ, և անոր հետ դուրս գնաց: Փրամանցին տեսաւ, թէ աս իր քովի ծառայելու շտն ան օրին երկրագործութեան վրայ, բռնեց իրկեց զայն իր ագարակ. ներուն մէկին մէջ, որ Պրիսէլ քաղաքին մօտիկներն էին: Պենուան երբ տեսաւ, թէ այն տեղի երկրագործութիւնը շատ տարբեր է իր բնիկ երկրին երկրագործութենէն, շատ կարմնաւառ առջի բերանը, բայց շատ շանցաւ, հասկըցաւ, թէ իր սիրած շահաւոր արհեստը ալ զէկ սորվելու խիստ լաւ միջոց մը է այն ագարակը. ապա աղէկ միտք դրաւ, որ ամէն ջանքով և սիրով աշխատի և սորվի ինչ նոր բան կայ երկրագործութեան մէջ այն տեղը, որովհետեւ Երեքշաբթի բոլոր երկրներէն խիստ լաւ մշակում էր այն իր կեցած երկիրը:

ԱՄՈՒՍՈՒԹԻՒՆ

Այս ծառայելու շտն կը ցանկար հասկընալ, թէ ամէն մէկ երկրի երկրագործութիւնները ինչ տարբերութիւն ունին իրարմէ: Նոյն ա. քաղաքին մէջ շուր տարի լոման կենալէն ետեւ, ապա Գերմանիայի շտն մը գաւառները ժուռ գալու եղաւ, որ աչքով տեսնայ ամեն տեղի երկրագործութիւնը: Երկու տարի անանկ անցող, ապա Փարսիկ նաւով Բուրա ըստեմ տեղը գնաց: Հոն ալ շուր տարի կեցաւ, ապա միտք դրաւ, թէ Գաղղիա ալ տեսնայ, քանի լաւ էր, թէ Գաղղիայի շտն տեղերը խիստ լաւ մշակում են: Բայց դեռ չի գացած, կարգուեցաւ: Իր կնիքը քանի նոր մեռած էր, և ժառանգութիւն ձգեւ էր: Ժառանգութիւնը ուրիշ բան չէր, և թէ ոչ տուն մը, քիչ մ'ալ հող, Համբուրի գիւղին մէկին մէջ: Այս ժառանգութիւնը ինչ

կաւ նոր հարսին, ուստի Պենուան և իր կնիքը ձեռք ձեռքի տուին, երան գալին հոն, որ իրենց ժառանգ մնացած հողը մշակին:

Պենուան երկուստարան երբ, երբ այն հողին տեղն եղաւ: Ինքն քաշ սորվեր էր աչքով տեսած երկրագործութեան նոր բաները, նաեւ ձորային և խեղցիկ էր, անոր համար շուտ հասկըցաւ, թէ իր հողին մէջ ինչ բան կրնայ բուսնել: Գործի սկսեցին աւալ քանի մը ամիսի շտն իր հողին բնութիւնը, և այլ հանգամանքները փորձելու եղաւ, ապա այն տեղի մշակութեան կերպը հասկըցաւ. բնականինը բուն գինը իմացաւ: Եւ անք լոմանցութեան ետեւ, իր բնիքը մշակութեան թեան կերպի ալ կարգի դրաւ:

Իր կնկանը բոլոր ունեցածն է սկստիկ տուն, տասը օրավարի (տե՛սիւմ) մօտիկ հող. հինգ օրավարի շտն ալ արտ (միւր) և Այն տեղի հողերը թէպէտ աղէկ էին, բայց հողագործութեան կերպը գէշ: Այս պատճառաւ բնակիչները աղքատ մնացին էին, և հողերին բնահողէն ինչ. քիչ բերք պիտի ելէ: Ինքը միտք դրաւ էր, թէ մէկնոր մշակութեան ձամբայ մը բուն է: Աղէկ կերպ երկրագործութեան ընելու համար շատ անտուններ պէտք են, բայց եկն նայէ, որ իրեն, ու իր կնկան ատակը որ խնայութեամբ (խոսքով) աւելցուցեր էին, հաղիւ թէ վեց եօթը հարիւր Փաւսիք կը հասներ, որ լաւ է իւր երեք հազար դրուաւ: Այսչափ քիչ տնակը հաղիւ կ'օգտէր, որ իրենց տուններին տեղերին չնակին. քիչ մը սերմ (թօհում) ձեռք բերին, մշակութեան հարկաւոր քանի մը գործիք առնին, և այն:

Պենուան մտնալով, ձաւ մը գտաւ, որուն մարդ կը վարմանայ: Հոն մէկ հարուստ դրոյնի մը կար, որ Պենուան արտին (միւրային) աչք տնիկ էր: Պենուան ծախեց աս մարդուն հազար կանգունի մօտիկ արտ, արտին տնակով շուր կով առաւ: Իրաւի մարդ կը խնայայ աս բանին վրայ, արտ ծախէ, ու տեղը կով առնէ: Բայց Պենուան իր բանը գիտեր, և աղէկ սորվեր էր, թէ կով պահելու ձամբան ինչ է, և զանոյք խնայել խնամել է, որ անօթի չի մեռնին:

Առջի տարին ցորեն ցանց երկու օրավար տեղ, որ է իւր շուր հազար հինգ հարիւր կանգուն: Արով ձորից իր տարեկան պաշարը: Առջի գարնան մէջ, կարմիր առուով (քրմիւրը ծննդէ) ցանց ցորենը քաղցիկէն ետեւ: Կարմիր առուով վարակի (խաւփի) հետ մէկ տեղ խառնեց, ու քանի մը անգամ ցանց երեք օրավար հողի վրայ, որ է

ՊԱՐՍԱՎԱՍՏԱՆ: Դեհրանէն մայիսի 1 ին գրուած և Ժողովուրդը քանդակիչով պատուական լրագրոյն միջոցաւ հրատարակուած նամակէ մը կը սորվինք, որ Խորասանու կողմը կատարեալ հանգարտութիւն է. միայն թէ Սալար իսնը Աեմբանտի կողմերը փախած ըլլալով այն կողմերէն զօրք ժողվեր Խորասանու վրայ եկեր, Աեմտ քաղաքը աւեր. Թաքաւորական զօրք անկէց փախուցեր, և ահագին կոտորած ըրեր է հոն:

Սպահանու կուսակալ Սիւրա Սահամէտ Դաւի իսնը քաղաքացւոյ վրայ շատ անխառնութիւն և զրկանք կը բանեցնէ: Եղբ. քաղաքին գլխաւոր ձախնիքն մէկն ալ իմամ Հիւսան անուն իրեն կամակից գտնելով: Քաղաքացիք Աիտ Սահամէտ Պաքիին ողան Սիւրա Իսրահիմը իրենց գլուխ ընելով ոտք կ'ընան, կուսակալն ալ յիշեալ իմամ ալ կը մեռցնեն: Չայն ալ երեք է որ ասոնց ապստամբութիւնը միայն այս երկուքին գէտ է, Թաքաւորէն ալ գէտստութիւն ունին. բայց ասիկայ անհիմն ըւր մը կ'երեւի. անոր համար չինուած որ Թաքաւորը վրանին զօրք իրկէ ապստամբութիւնը նուաճելու համար. և այս կերպով այն երկու ըստ պանուած մարդոց վեճը տունուած ըլլայ: Բայց ինչ որ է նէ ասիկց քաղաքական պատերազմի մը կարելի ըլլալուն երկիւղը Վեպրիզու փառաականներուն օրին տիրեց. և ասոր համար է որ կուստանդուպոլայ հետ հաղորդակցութիւն ունեցող Վեպրիզու փառաականներուն գործը այս օրերս թուլցաւ:

Այս միջոցներս Պոլս անուն մէկ մըն ալ ելաւ Պարսկաստանի արեւմտեան կողմերը. որ փնէթուկ մարդ մըն է, և մեքալէն էս էմ ընելով կը պրտւորի: Սեփեմ ըստեմ մահմետականաց օրենսդրին աղջկանը Փաթմային յեղէն տասն և երկուերորդ իմամ էր, և անուն էր Սահամէտ Իսրահիմ Բասրմ ի Սեփեմ: Խալիֆէները այս Փաթմային յեղին թշնամի էին. և ասոր հայրն ալ իմամ Հասան ի Սաքէրի ըստեմը թուանաւորելով մեռցուցին, երբ որ այս տղան հաղիւ վեց տարեան կար: Երբ որ

եօթը հազար կանգունի մօտիկ տեղ: Վարսակը գիւր ըստեմ էր, կանանց կանանց երկու անկամ կորեց, և անով իր կովերը կերակրեց: Կարմիր առուոյն ալ մինչեւ աղուն երկնցաւ, անանկ որ կորուելու չար եղաւ: Թէ որ վարսակը չի կորեր, կարմիր առուոյն այնչափ չէր երկնար:

Փորձել ուղեց. թէ արեւոք կապոյտ առուոյն ալ կը բուսնի իր հողին վրայ: Բաստի առաւ տակ, Խառնեց վարսակը հետ, ցանց օրավար մը տեղ: Վարսակը նոր կանանցիկ էր, կորեց, ասով կապոյտ առուոյն ալ մէկ ոտքի շտն երկնցաւ: Տնկեց նաեւ գետնախնձոր, շուր օրավար տեղ, և մէկ օրավար ալ խոշոր կաղամբ (լախանա), որուն սեմը իր հետ բերած էր: Եւ անցմով կերակրեց իր կովերը հոգեմբեր և նոյն մեր ամիսները:

Երկու օրավար տեղ ալ վեց (պուրաք) ցանց, և ծաղիկ բացաւ թին պէս կորեց: Որովհետեւ հողը թէ թէ էր, շուտ մը հերկեց, շուր գամ (շալիմ) ցանց, որ շատ աւառ եկաւ:

Պենուան կնկան ալ իրեն պէս ուժեղ և աշխատասէր էր. այն ալ կ'աշխատէր անգագար: Գրեթէ այսչափ գործերը աս երկուքին ձեռքէն ելան, թէ փրկւով փորէն ըլլայ, և թէ տափանով (թրմուկ) հողը շտնաւորելու ըլլայ, և այն: Սիւրա ծանր գործերու ատեն իրենց օգնութեան համար բանուոր բռնեցին աւուրեցելով, և երեք շուր օրավար տեղ հերկել տուին իրենց դրացի հողագործներուն մէկին, որ ասոնց բունած մշակական կերպին նոյնով, ոտք կը կոխէր, թէ ասոնք այս կերպով անուշտ քիչ ատենէն ետեւ հողերին ծախելու կ'ընէ:

Հին տնակներուն մը կար հոն, թէ երկրագործները արածելու կը խրկէին կովերին: Պենուան շուրա ասոնք, ապա իր կովերը անուր մէջ պահեց, և հոն կերակրեց անոնք ամառը թարմ վարսակով, կարմիր և կապոյտ առուոյնով, իսկ ձմաւը վեգով, գետնախնձոր, անանկ որ այն շուր հազար կանգունի շտն արտուր պահէր էր, ալ իրեն պէտք չեղաւ: Նոյն գիւղին մէջ աղէկ կովեր կային որ կ'արծէին արտաներու վրայ: Պենուան կովերը աղէկ պահուած ըլլալով, աւելի կամ կուսային, գրեթէ մէկունց ամեն մէկին կովին շաւ

1 Առաջորդ զար փետի է. միշտ հալիւր քառասուն փետի է: Կարմրափառի առուոյն իսկ օգտուել է անոնց: Վեպրի սերմնէն, որ գործիք անեցաւ մը ինչ գործաժողով: Գեղին ինչին համար:

Մէհտի ինն տարուան եղաւ՝ մայրը իմացաւ որ աւսոր ալ կենացը վրայ վտանգ կայ, անոր համար Քիւրտիստանու Սարայի Սանրայ ըստած քաղաքին քովի անձաւներուն (մաղարաններուն) մէկուն մէջը տարաւ պահեց և հոն կը սնուցանէր. անանկ որ շատ տարիներ հոն կեցաւ, անկէջ դուրս չեղաւ. և մեռնելուն ճիշդ ժամանակն ալ չգիտցուիր: Բն ձաւին մէջը պահուելուն թուականն է տաճկաց 264 թուականը, (փրկչին 877): Պարսիկները, որ Սուհամմէտի օրինաւոր ժառանգ կը սէպեն յաթմային ամուսինը լինի և անոր յետը, կը կարծեն որ Մէհտի մեռած չէ. մինչեւ հիմա կենդանի պահուած է Սարայի Սանրայի այրերուն մէկուն մէջը, և աշխարհքիս վերջը մօտեցած տոնները երեւան պիտի ելլէ. և բոլոր աշխարհքի մէջ մահմէտական կրօնքը պիտի քարոզէ: Լոտեն ատեն այս սուտ պատմութիւնը շատ խաբեբայներ երեւան ելլելուն պատճառ եղեր է. բայց գրեթէ ամէնն ալ չարաւ չար մահուամբ մեռեր են խառնարար ըլլալուն համար. միայն երկու հոգի կը յընդնէ մահմէտականաց պատմութիւնը, որ այս ճամբաս բռնելով յաջողեր են. և իրենց բաւական ուժով կուսակիցներ գտնելով ինքնիշխան թագաւորութիւն հաստատեր են Վիրիկէ. որոնց մէկն է ֆաթիմէթաւ և միւսը ծախարիմէթաւ թագաւորութիւնը:

Հիմա այս նոր Մէհտին ալ իրեն ուր ըլլալը և աշխարհքին վերջը մօտեցալը քարոզելով կիլիմ և Վաղարշապատի գաւառները՝ 30,000 հոգիի չափ մարդ ժողովրդ է գումար: Պարսից թագաւորութեան յառանգ իշխանը՝ որ Վէպրիզ քաղաքը կը նստի, և Վաղարշապատի գաւառին ընդհանուր կուսակալ և փոխարքայ է, անուշութեան ճամբայ բռնելով չի կըրցաւ Պապը հաճեցնել որ իր խաբեբայութիւնը խառնովանի. երկրին օրէնքներուն համեմատ չարչարանքի ալ տուաւ. և ասով ալ չյաջողելով բանալը գրաւ:

Կը կարծեն պարսիկները որ Պարսկաստանի մէջ այս նոր ելած խառնութիւններու հաղորդ է Սալար խանը. որուն հայրը Մաֆի իւտ Տէվլէթ, որ թագաւորին մօր եղբայրն է, և անցած տարի Մէքքէ գացած էր սևիտի, էտ դարձած է և Պաղտատ կը կենայ: Մար մէկ փրկը բռնեցին անցածները, որ Սալար խանին կը գրէր. բացին կարգացին որ Սալար խանը կը յորդորէր, որպէս զի ապստամբութեան խորհուրդները ձգէ, թագաւորին անկեղծ սրտիւ հնազանդի: Մար վրայ թշնամիները ըսին որ այն անհոգութիւնը որ պատճառ եղաւ թուղթին ձեռք անցնելուն, կեղծեալ անհոգութիւն մըն էր. անկասկածելի մարդոց ձեռք իր ուղածը կը գրէր տղուն և ապստամբութեանը ուժ կուտար. ասիւ կայ ասանկ գրեց, և անանկ մէկ ճամբով մը խրկեց որ ձեռք անցնի, կարգացուի. որպէս զի իր վրայէն կասկածը բոլորովին վերնայ: Մար Մաֆի իւտ Տէվլէթ խանին խորհածին բոլորովին հակառակը պատճառեցաւ այս թուղթը բռնուելուն վրայ. հասարակութեան սիրտը աւելի պաղեցաւ ասկէց:

Թագաւորը Պէհման Սիրդայէն Վէպրիզը կառավարութեան հաշիւը ուղեւոր վրայ Պէհման

Սիրդան գլխուն խեր չգալէրը հասկընալով ռուսաց զեապանաւորներ փախաւ և ռուսաց զեապանին պաշտպանութեանը յանձնեց զինքը: Կառավարութիւնը քանի մը անգամ ռուսաց զեապանէն Պէհման Սիրդան ուղեց. որ գայ և ուղուած հաշիւը տայ. վերջապէս կառավարութիւնը և զեապանը այս բանին վրայ հաճեցան խօսքը մէկ ըրին, որ աւանեւին Պէհման Սիրդային վրաս մը չըլլայ: Հիմայ ռուսաց զեապանին ստիպելով յիշեալ Պէհման Սիրդան իրմէն ուղուած հաշիւը կառավարութեանը տալու պատրաստութիւն կը տեսնէ:

ՄԵՏԵՐԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԳԱՂԱԻԱ: Հասարակապետութեան սահմանադրական օրէնք գնելու համար յատուկ ժողովրդ մը հաստատուած ըլլալով, ամէն մարդ միայն ինչ որ գալու ըլլայ նէ գրի կ'առնէ, այն ժողովքին կը խրկէ. որպէս զի այն բանն ալ օրէնք ըլլայ: Բնցած դարուն վերջը երեւան ելած անհաւատ հեղինակները կ'ըսէին որ օրէնքը ըսուածը հասարակաց կամքին բացատրութիւնը պիտի ըլլայ. այս խօսքը ֆրանսիացիներուն շատին ճամբարտ երեւցեր է. անոր համար իրենց կամքը օրէնքի կարգ խօթելու իրաւունք ունեցած կը կարծեն զիրենք: Պառէգ անուն մէկը օրէնսդրաց ժողովքն ինքիւ ըրեր է, որ օրէնքին կարգը այն ալ զնեն թէ մէկ մարդ մը մի և նոյն ժամանակի մէջ քանի մը կին առնելու կարող ըլլայ: Սիրիւ ինքիւ մըն ալ խրկուեցաւ ժողովքն, որով կ'ուզէին որ ինչ և ինչ յանցանքի համար մահուան պատիժ տալը վերնայ: Լոտէ է որ ամէն մասնաւոր մարդ կարող ըլլայ իր թշնամին մեղցնելու. միայն օրէնքը այս կարողութիւնն չունենայ: Թէ որ այս օրէնքը գրուի նէ, մեզի անանկ կ'երեւի որ ամէն մարդու կեանքը վտանգի մէջ կ'ըլլայ: Պատիժներուն ամէնէն ահաւորը մահն է. այս պատիժը կեցած իբէն ալ ամէն տեղ և ամէն ատեն ասոր արժանի եղանակ կը գտնուին. պատիժը վերնայը աւելի չի գեղցնէր մի արգէօք: Լաւի ողջամիտ քաղաքականութիւնը՝ յանցանքը պակեցնելուն կերպը մտածելն է. պատիժը վերնայով պատժապարտներուն համարները չի արկիր:

— Յունիս 27 ին՝ որ խառնութիւնը վերջացած էր և ապստամբները մեռած կամ բռնուած կամ յորուած էին, կառավարութիւնը հասարակաց կըրթութեան վերահացու պաշտօնատարին ապսպրեց որ դպրատուններուն վրայք քննութիւն մը ընէ. հասկընայ որ մեծ ու պրզոյի ուսանողներուն վրաս մը հասնէր է մի: Պաշտօնատարը աղէկ քննութիւն ընելէն ետքը իմացուց որ ուսանողներուն ամէնէն մէկ վրաս մը եղած չէ. ոչ մեռած կայ մեղքունին և ոչ վերաւորուած. և սկիւր անդամս փողոցը անգամ՝ որ խառնութեան պիտի գէշ տեղն էր, և գրեթէ կեդրոնն էր, մեծին կարողութիւն անուամբ եղած դպրատանը աշակերտները շատ հանգիստ են եղեր:

Փին երկուք:

Իր կինը ամէն օր քաղաք կ'երթար, իրենց կամը կը ծախէր: Տաւրին լըմնացաւ, Պէնուան տեսաւ, թէ հինգ հազար հինգ հարիւր քան և հինգ դուռուէ կամ ծախուեր է, ու երկու հազար հարիւր քան և հինգ դուռուէ ծախք եղեր է: Թէ մշակութեան համար ըլլայ, թէ տան մէջ գործածելը բաներուն համար, և թէ յորի համար, որով հետեւ այն տարին քիչ սերմ ցանած ըլլալով, դուռէն յորդ առնելու կարօտ եղեր էին: Ի վրայ այս ամենայն իրենց մնացեր էր իբր երեք հազար չորս հարիւր դուռուէ վաստակ:

Այսչափ ստակով կրնար նորէն հող առնել, փան զի աճան ու ծախու հողեր շատ կային հոն. և իրեն բանին ալ աղէկ էր ասանկ ընելը, բայց չըրաւ: Ինքը միտք դրեր էր, թէ մինչեւ իր սնեցած հողը չուէ ժողովքն, և մինչեւ նոր առնելը հողը ուժովընելու չափ չափկէլ արդ (կիւպրէ) չունենայ, նորէն հող չառնէ. նա եւս՝ աղէկ հասկընէր էր թէ մէկ օրավար հողը աղէկ ուժովընալը ըլլայ, երկու օրավար տեղ կը բռնէ, և թէ տկար հողին մարդ չի կրնար մշակութեան ծախքը հանել: Արդ՝ Պէնուան հողը թէ իր հողին կիւր ուժովընցեր էր իր կողմըն աղբերով: Աղէկ իր զատ, Պէնուան չէր ալ ուղեր, թէ իր ստակը անասուններու միայն պահելընէ, քանի յոյս չունէր, թէ իր կողմըն առնել կով պահելու ըլլայ, այսչափ անասունները աղէկ կերակրելու չափ բան կրնայ ձարել: Ինքը չորս կով ունէր, անոնք աղէկ կը պահէր: Սիւայն կը ցաւէր, թէ անոնց մէջ միւսակ մէկ հատ առայդ (կենձ) կով կայ:

Իր ստակը չէր թաղէր: Կամ ծովովով վատընած ստակը անանկ բանի կը գործածէր, որ զրացնէրը ծաղը կ'ընէին: Իր արտաւին մէջ ութը անասունէն աւելի չէր պահէր. այնչափն ալ իրեն շատ կը սեպէր այն ատենին համար. փան զի սերիւ ատենի վրայք միտքին մէջ շատ բան ունէր:

Արդ տարին աղէկ հասկըցաւ, թէ իր բռնած ճամբան պիտի կըրնայ գրուի ելլէ: Իր արտուր երկուք բրաւ. քանի ալ փոս մը չինէր, որպէս զի հոն վաղէ կովերուն չըլլալով: Այս բանը տեսեր էր փալաթիայի մէջ: Պարտաւորեցաւ այսպիսի նիւթերը այնչափ շատուց, որ հետեւեալ տարին չորս օրավար հողը պարտաւորեց:

Պէնուան ինչ կերպ մշակութիւն ըրեր էր անոն տարին, գրեթէ նոյնը ըրաւ. երկուքը տարին ալ: Իր հորթերը (ամառ) աղէկ կը նաւ

էր. ուստի լաւ մեծցան. և ասանկով իր անասունները շատցան: Երբոր բոլորը աղէկ ուժովցան, ապա աւելցուցած ստակը պահելուց նոր հող: Այս ճամբով, աւելցուց իր հողին արծողէքը:

Հող շատցնելը չորս տարին ետք եղաւ. այն ատեն միայն աւոր բանեցնել սկսաւ. բայց ինքը իր ձեռքովը կը բանեցնէր, ինչու որ բանուորի ձեռքով հերկել տալ իր հողերը, իրեն շատ ծանր կը նշուէր, մանաւանդ թէ իր ձեռքէն ելածի պէս ալ աղէկ չէր ըլլար: Այն երկրին մէջ ուրիշութիւն էր, թէ անուաւր (թէքերալը) աւորով կը հերկէին հողը, և չորս ձի կը լըծէին արօրին: Պէնուան օրովհետեւ Փրանսիայի մէջ երկրագործութիւն շատ ըրած էր, ուստի աղէկ հասկընէր էր, թէ անոր տեսած գործին չափ դժուր կրնայ տեսնալ երկու ձի կամ երկու կով լըծուած անասին: (Թէքերալը) արօրն ալ, և առաւել եւս աղէկ է: Այն տեղերուն հողերը՝ շնորհիւ ըսելը, շատ ամուր էին, բայց Պէնուան այն հողերէն աւելի ամուր հողեր բանեցուցեր էր քիչ անասունով: Աղէկ արօր ձեռք ձգելը շատ դիւրին բան չէր. բայց գիտէր, թէ Փրանսիայի իր առջի տեղը կը սիրէր զինքը. ուստի համարձակեցաւ, գրեց անոր օր մը, աղաւթով, թէ աղէկ արօր մը խրկէ իրեն: Այն տեղն ալ խրկեց: Պէնուան առաւ. ստակը լիքեց, ու մէկ ուրիշ արօր մ'ալ ապսպրեց: Փրանսիային խրկեց այն երկրորդ արօրն ալ իբր ընծայ, ըսելով թէ ուրախակից եմք զի, որ քովս ստակած երկրագործութիւնը այսպիսի օգտակար կը կրնայի կը գործածես:

Պէնուան զատեց երկու առայդ եղ, իր մեծցուցածներէն. լըծեց արօրին, և ասանկով չորս ձի լըծող վարպետ հողագործ գրացնելուն չափ դժուր կը տեսար: Այս կրնայ երկրագործութեան յաջողիւ տեսածուն պէս, մարդիկ մէկի գրին ծաղրութիւնը, սկսան մտադրութեամբ խորհիլ: Պէնուան վրայ ունեցած կարծիքնին փոխեցին: Երկրագործներէն եղան ոմանք, որ կ'ըսէին, թէ Պէնուան իրենցմէ աւելի վարպետ եղած պիտի ըլլայ: Աղէկ հասկըցան այն ատեն, թէ իրենց

1 Տօնաւոր արօրն անասուն արօրը անոյթան սեպուած էր. քայլ հիմա փոքր չափ հասկընէր թէ իր արօրն աղէկ է և հարկաւոր ուստի գրեթէ ամէն քիչ գործածութիւն: Պարտաւորեցաւ չորս ձի. գլխաւոր պարտաւորեցին մէկ քանի տարի եւ. նախ խոյճ (ստորին քիւրի) հողի մէջ ձի լըծէր: Երկրորդ ձիւն գլխի վրայ իւր քիւրի:

ԱՆԳԱԻԱ: Ինկիլթէնայի մէջ սըղութիւնը ամէն ատենուան պէս է. առուտուրը կայնած ըլլալով գործարանները (Ֆապրիքաները) առաջիկա պէս չեն բանիր: Փրանսիայի գործարանները բաւնող ինկիլթներն ալ առժամանակեայ կառավարութեան վճռովը ետ խրկուեցան. ուստի բանուորներուն վատտակն ալ կարծրցաւ: Մար համար հիմայ ամէն օր այս բանուորներէն շատուոր մարդիկ, կինիկ մարդիկ, տղայքնին ալ հետ, ամէն օր ծնուայէն կ'ըլլեն, նաւերը կը մոնեն, Սիւրիկայի մէջ գտնուած ինկիլթի կողմները և Վիրիկէի գլուխ Բարբելուց ըսուած տեղը կը գաղթեն ապրուստ գտնելու համար:

Իսլանտայէն ալ բաղմամբ մարդիկ նոյն կըղզւոյն Տուպին մայրաքաղաքը կուգան, և անկէջ նաւերը կը մոնեն, հիւսիսային Վերիկայի Քանաւա ըսուած գաւառը կ'երթան: Այս գաւառիս մէկ մասը ինկիլթի տէրութեան ձեռքն է. մէկ մասն ալ Միացեալ Նահանգաց կըրդ է: Ինկիլթի երկիրը երթալ ուղղութեան համար պատրաստ բանեւր բան և վատտակ կայ: Վերիկայի երկիրը երթալու ներուն ալ մարդ գլուխ երկերկու լիւրա սեղուին կը տրուի ինկիլթի կառավարութեան կողմէն. որպէս զի մինչեւ բան գտնեն և վատտակին կարգին գնեն նէ խեղճութիւն չի քաշեն:

ՍՊԱՆԻԱ: Քուպա կղզին մէջ, որ Վերիկայի Վերիկէան ըսուած կղզիներուն մէկն է, և Սպանիայի ձեռքն է, մէկ աղմուկ մը եղաւ. որուն վրայ քառիէ ֆրանսի ըսուած օրագիրը այս տեղեկութիւնը կուտայ:

«Քուպան մեղի կը գրեն որ մէկ մեծ աղմուկ և շնկոց մը կը տիրէ եղեր այս կղզին սեւամորթ բնակիչներուն մէջը: Այս աղմուկս ինկիլթ գործակալներուն գործամբը եղած է, որոց գլխաւոր բնակութիւնն է Սանդեալի գաւառին մէջ, հոն վառաւոր տեղեր ունին: Յայտնի է որ ինկիլթի կառավարութիւնը հին ատենէն Սպանիայի տէրութեանը վրայ առնելը ունենալով, Քուպա կամ Սանդեալի տէլ Քրասո ըսուած տեղին հանքերը բանեցնելու համար բռնեց, որ այն առնելը վճարուի: Այս գեղը երկու լերան միջոց մէկ ձուրի մը մէջ է. և աշխարհքիս մէջ գտնուած պղինձ ներուն ամէնէն պատահականը այս լեռներէս կ'ըլլեն: Հիմայ այս տեղը ճիշդ ինկիլթի գաղթական մը գարձած է, մէկ երկաթ ճամբայ մըն ալ շինուած է: Քուպայէն մինչեւ Սանդեալի ծովեղերեայ տեղը ելած պղինձները հոն կը բերեն Քուէնդա Տէլ Սոլ ըսուած տեղը համբարանոցները կը գնեն. անկէջ նաւերը կը լեցնեն Օուէնի կը բերեն, որ Ինկիլթէնայի կառավարութեան ծովեղերեայ քաղաքներուն մէկն է: Հանքը հանողները սեւամորթներն են, որ ինկիլթները շատ կը սիրեն. ինկիլթներն ալ աղմուկ մը հանել ուղած ատենին ասոնք իբրեւ գործիք կը բանեցնեն: Կղզւոյն կառավարութիւնը ասոնք զսպելու ճամբայ բռնեց, բայց ինկիլթի կողմէն Քուպա նստող հիւպատոսը այս ճամբուն գէմ բողբը ըրաւ: Ինկիլթի և Սպանիայի մէջ ինկիլթի

նախնիներէն տեսած ու սոված երկրագործութիւնին անկատար և գէշ է եղեր: Պէնուան խիտ բարեկրպտ և անուշեղու մարդ էր. իր զրացնելուն հետ անուշ կը վարուէր, իր շնորհակցութեամբ սիրելի եղեր էր ամէնուն: Այն մարդ մտադրութեամբ կը գիտէր ասոր բռնած ճամբան: Տեղ ալ կար, ուր ասոր բռնածին պէս կ'ընէին: Լանի երեք տարի Պէնուան ասանկ գնաց. իր արօրին երկու անասուն լըծալով բանեցաւ, բայց գիւղին բնակիչներէն մարդ մը չեղաւ որ ասոր արօրին պէս արօր բանեցնէ: Լոտեն անցնելէն ետեւ՝ իր զրացնելուն մէկ երկուստարք մը Պէնուան արօրին պէս արօր չինէլ տուաւ, որով շատ գոհ եղաւ: Քանի մը տարի ետքը չըրապան եղած ամէն երկրագործը սկսան անոր արօրին պէս արօր բանեցնել:

Պէնուան հողերը ու անասունները օրքան կը շատնային, այնքան ալ վատաւոր տարուէ տարի կը շատնար. բայց ինկուրթիւնը (խառն) ոչ ինքը ձեռք ձգեց, և ոչ իր կինը: Լոտեն աւելցուցած ստակով աւելի տարի նորէն հող կ'առնէին: Շատ ատեն կար, որ Պէնուան դուրս սեն յարգ (աման) առած չէր. ինչու որ իր հողը բաժին բաժին ըրեր էր, և ամէն մէկ բաժինին մէջ անոն ատեն զատ սերմ կը ցանէր, բայց կը տնկէր: Իրենց պէտք եղածին չափ բան կը հասցնէր, և հող ուժովընելու համար բռնած իր սա ճամբով իր զրացնելուն աւելի սերմ ու յարգ կ'առնէր:

Քանի տարի ասանկ երթալին ետեւ, Պէնուան աղէկ շատուց իր ստացածները: Սովորաբար ետեւեւ կով, և վեց լըծալար եղ կը պահէր: Թող այն կովերը, որ ամէն աշնան ատեն ծախու կ'առնէր, որպէս զի անոնց արդը առնէ: Այն ատենին իր ննեցած հողն էր երեք հարիւր օրովար, և այս ունեցածն ալ խիտ լաւն էր, միւս տեղերուն նոյնիւրով: Ետքերը չի կրցաւ նորէն տեղ գտնուլ առաջի պէս: Հողը լաւն զինք կրնայատարի երէր էր, ինչու որ ամէն մարդ Պէնուանին պէս աշխատել սկսաւ: Պէնուան չէ թէ միայն իր հարստանալուն վրայ կը խոյրար, այլեւ իր զրացնելուն հանգիստ ապրելուն վրայ ուրախ կը լըրար: Գրացնելը մինչեւ այն ատեն այնպիսի հանգիստ կեանք վարած չունէին: Ինքն եղաւ, որ անոնց սովեցուց կարծիք առուայդ ցանել, և նոյն առուայդը գաճել (ալը լանդը), շատ անասուն պահէր, և անոնք պահելու համար շատ կերպ բոյս տնկել. անանկ բոյս, որ անոնք չէին ճաննար, կամքիւ կը տնկէին, որոքովնակ գտնուանէ՞ն, և այն:

կողմէն Մատթիոս նստող Պ. Պըրուէր գետաբանին ը-
րած գրութեանն պատճառած պաշտօնական ելուե-
նալու պատճառ մըն ալ այս կ'ըլլայ :

— Չէվա քաղաքը յունիսի սկիզբները քիչ մը
նայ մէկ մեծ ապստամբութիւն մը երեւան պիտի
եղէր, որուն ձեռքերը շատ տեղ տարածուած էին.
և սկզբնաւորութիւնը օտար երկիր եղած էր. Սպա-
նիայի մէջ է : Բաղաբին ղեկավարական մեծերուն
արթնութիւնը այս ապստամբութիւնը խորհողնե-
րուն խորհուրդը տակն ու վրայ ըրաւ . և քաղաքին
գլխէն այս վտանգաւոր միջոցը ցրուեց : Բերդա-
պահ զօրքը սոր պիտի ելլէն եղեր, որ այն քաղաքին
մէջ շտապող ալ են . որովհետեւ Ղիպրոսի առի-
վաւ ըլլալով՝ որ ինկիլիզին ձեռքն է, սահմանադը-
լուսի կը սեպուի : Բաղաբին պահապան զօրքն ալ
ստանց հետ խորհրդակից են եղեր : Խորհուրդին
անանկ է եղեր որ հոն կեցած նաւերուն տիրեն . և
անոնցմով Սպանիայի ծովեզերեայ քաղաքները եր-
թան կոխեն . և Սպանիայի մէջ քաղաքական կռիւ
մը բորբոքեն : Ուստի Օլանո ձենեւալը բարե-
բաղդաբար աղէկ ժամանակին խնայաւ այս գաւա-
ռանութիւնը, գլխաւորներէն տասն և մէկ հոգի
ձեռք անցան . և ասոնց հարցուփորձը և քննու-
թիւնը կ'ըլլայ : Բաղաբապահ զօրքը յիշեալ զօրա-
պետը անոնց հետ խօսելէն, և անոնք հաւատարմու-
թեան և աղքատութեան յորդորելէն ետքը շատ
աղէկ շնորհակցան . քաղաքին երեւելի պատուաւոր
բնակիչներն ալ ղենք առին որ յանկարծ բան մը ըլ-
լայ նէ պատրաստութեան մէջ գտնուին :

Վալենցիա գաւառն ալ խել մը ապստամբներ կա-
յին . որոնց համարները քիչ տոնէի մէջ մինչեւ 3000
հոգիի հաւած էր . հիմա անոնք ցրուած են . շատը
իրենց կամաւը իրենց ապստամբութիւնը խոտա-
վանելով զրջացած և թողութիւն խնդրած են . մնա-
ցածներն են միայն 8 կամ 10 հոգի . և ասոնք ալ
ձամբայները գողութիւն ընելու սկսեցին : Գլխաւ-
որներն Սաւիթ, Սէնթուա, Հարս, Լէկուէ, Ֆեռ-
ուէ և Սոնոս, ոմանք չգտնուեցին տեղեր պահ-
ուած և ոմանք ալ օտար տեղութեան երկիր փա-
խած են : 120 հոգի ալ կառավարութեան ձեռքը
անցած են . և ասոնց մէկ մասը քաղաքին բանտը
գրուած, և մէկ մասը միջերկրական ծովու մէջ
Սպանիայի կղզիներուն մէկը խրկուած են : Սէնթու-
անուն մէկը ձամբան երթալն իբեքն հետը դադող
պահապան զօրքերուն ձեռքէն փախեր է . զօրքը
նոյն հետայն վրան կրակ ընելով սպաններ են : Խել
մը սպանիացիներ ալ որ ապստամբութիւննին գը-
լուսի չլընդալ հանելով փախեր էին, Բոնգուկալի
Լիզյոնի մայրաքաղաքը դացած են . հոն ալ յայտ-
նի համարձակ դուրսերը սլորտուեւ բաներուն չգա-
լով պահուած կը կենան :

Սիլիկիայի մէջ ապստամբութիւն հանդիսերը
ձեռք անցած և բանտը գրուած էին . Սպանիայի
թագուհւոյն քոյրը Սանչանիտի գրուածին ասոնց
համար միջնորդ ըլլալով ասոնց յանցանքը ներել
տուաւ, և բանտէն ազատուելուն հրամանը հա-
նեց :

ԻԴԱԼԻԱ : Ղենուիայի յօռուիէն մեռնալիք ըս-
ուած օրագիրը 226 թուով հրատարակած թերթին
մէջ կ'ըսէ .

« Բարձրադատիւ կուսակալը կը փութայ ուրա-
խութեամբ ծանուցանելու Ղենուիայի սիրելի ժո-
ղովրդեանը, արտաքին կարգի սուրհանդակի մը միջ-
նորդութեամբ առած լուրերը :

« Կօրիօն մայիս 30, կէս օրէն 7 1/2 ժամ ետքը
թուականով կը գրեն : 30.000 լատիւնիայի մեր Վի-
իդօ բանակը կոխեցին . կարգաւորեալ ձախառա-
մարտի մը մէջ մերկներէն 15.000 հոգի՝ բանակը
պաշտպանեցին և թշնամին կատարելապէս զարկին :
Պակա ձենեւալը որ մեր զօրացը կ'առաջնորդէր,
փառաւոր քաջութեանը փորձը ցրուեց :

« Թագաւորը աչքէն թեթեւ մը զարնուելով
պէրէ մը ունեցաւ . Սալջայի դուքսը (Թագաւորին
տղան թեթեւ վէրք մը առաւ բարձր (խալան) .
բայց երկուքն ալ շարունակ ձիու վրայ կեցան :

« Երկու դուքսը ձիաւոր զօրք թշնամին ետե-
ւէն ինկան . և այս րոպէիս ալ Բեքիէնայի առ-
նուելուն լուրը հասաւ » :

Լյոս նամակի ստորագրողն է, Սառաթիայի տե-
րութեան կողմէն Սիլան նստող գետաբանը Պ. Բա-
եդանո Բառեդո :

Սիլիկիայի ալյա ըստած օրագիրը Կօրիօնի պա-
տերազմը ընդարձակ պատմելէն ետքը, (որուն պատ-
մութիւնը վերջորէն համեմատ ըլլալուն համար
երկարօրէն չեմք գրեր), կ'ըսէ . « Կորուսանիս քիչ
մը ծանրիկ է . բայց թշնամիներուս կորսնցու-
ցածը աւելի ծանր է . որ աւրուելով Սանդուա
քաղաքը պատապարեցան . մեր ձիաւոր զօրաց խում-
բերն ալ ետեւնուն ինկած կը հալածէին :

« Սալջայի դուքսը թեթեւ վէրք մը առաւ :

Թագաւորը պատերազմին սատակացած տեղը կը
գտնուէր անխափան . և մէկ ուսմը մը ձիուսն ա-
ռաջը գետինը խնայով թագաւորին վրան գլուխը
չառնաւ եղաւ : Ենթիւնը թիւնը զարմանալի էր :

« Լյոս րոպէին որ յաղթութիւնը մեր կողմը անց-
նելը յայտնի եղաւ, ձի վազընելով մէկ սուրհան-
դակ մը հասաւ : Բեքիէնային անձնատուր ըլլա-
լը խնայուց : Լյոս ասոնք զօրաց ուրախութիւնը
վերջին աստիճանը հասաւ . ամէն տեղէն Կեցե՛լ Բա-
եդաւորը, Կեցե՛լ Բեքիէնայի ձայները երկինք գետնին կը
թրնապընէին : Թագաւորը բանակին մէջ պար-
տեցաւ . և վերաւորները միմիկարէն ետքը Վալ-
լէճճիօ դարձաւ » :

Վիլենայէն եկած լուրերը Լատիւիայի սպարա-
պետ Ռատէճքի կոմսին տուած տեղեկութիւննե-
րը կը պարունակեն : Արդարեւ որ Սիլիկիո գետը
անցնելով բիեմնեղեցուց բանակը կուշտն ու ե-
տեւէն զարնելով երեք ժամու մէջ Բոնգուգօնի
գիծերուն տիրեր է . և 2000 հոգի, և ամբողջ
դուքսը մը նաբօլիցի զօրք, հինգ թնդանօղ, և այլն,
իրեն ձեռքը անցեր են : Իր կողմէն մեռնողները 2
կամ 3 հարիւր հոգի մը եղեր են : Սէկ ուրիշ յաղ-
թութիւն մըն ալ Տարրը ձենեւալը ըրեր է բիե-
մնեղեցուց վրայ :

Լյոս կը տեսնեմք որ բիեմնեղեցիներն ալ աւաղ-
րիացիներն ալ միայն իրենց յաղթելը կը գրեն, յաղ-
թութիւն չեն գրեր կոր . Կօրիօնի կռիւն և Բեքի-
էնայի առնուելուն ամենեւին խօսքը չի կայ Ռա-
տէճքի կոմսին տուած տեղեկութիւններուն մէջ .
Բոնգուգօնի կռիւն ալ խաղաղուց օրագիրները
չեն պատմեր : Երկու կողմէն պատմածը մէկ տեղ
բերելով բուն ճշմարտը երեւան կ'ըսէ :

Բեքիէնա քաղաքը Վերօնայէն և Սանդուա-
յէն 24 ախան հիօթէր, և Բօ գետէն 15 հիօթէր
հեռու սլորտի քաղաք մըն է . բնակիչները 2500 հո-
գի կ'ընեն . որ բոլէ գրեթէ 500 տուն : Սիլիկիո
գետը Կառաւ լիճէն ելած տեղը ասոր մէջն կ'անց-
նէ : Պարիկուլեանը նայելով ասոր այսքան խօսքը
ըլլալու չէր . բայց գիրքը ղեկավարական կանոնե-
րու շատ համեմատ է . որովհետեւ Վերօնայի ձամ-
բան ասկէց կ'անցնի . և լիքն ալ քովը ըլլալով, այս
տեղոս որու ձեռքը ըլլայ նէ, կրնայ անիկայ գլխաւ-
որքը հանել Պրեչիայէն՝ Գիւօլիօ վրայ : Ենթի հա-
մար այս տեղս առնելու շատ քանք բոլու Սառաթ-
իայի թագաւորը . և այս տեղս առնելը իրեն ղեկ-
ւորական ուժը ելեցուց :

Վիլենայի կապէր ըստած օրագիրը յունիսի 16
ին կը պատմէ : « Օլիւնորական ընդհանուր տե-
ղակալը Պարսն Տէ Վէրէն, Բօնէլեանօնի յու-
նիս 12 ին յատկապէս խրկած սուրհանդակին ձե-
ռքը գրով կը ծանուցանէ պատերազմական դարձու-
ցուած չնախարարին, Հէսր տեղակալին կողմէն
կապարեայ գրիչով գրուած և իրեն խրկուած լու-
րերը, որ ասոնք են :

« Մայիս 10 ին Կայսերական զօրքը Վիլենայի
վրայ յարձակեցան : Ռեթուսն ուսմը ձգուեցաւ
քաղաքը, բարձր տեղերը ամենն ալ առնուեցան .
և Պակին զօրքը գետը անցին անցնելու ստիպուե-
ցան, որոյման ընելով աւաղրիացի զօրաց հետ : Սա-
ռեչալ Ռատէճքի կոմսը հոն ներկայ էր . և այսօր
(յունիս, 12) Վերօնա կ'երթայ կոր :

« Օրաց երկրորդ բաժինը, 10 կամ 12 հազար
հոգի, Տարրը ձենեւալին հրամանատարութեամբ
բը, Վիլենայ կը կենայ . և Սեմբէն զօրապետին
հրամանատարութեամբ խումբ մը զօրք յանձնելով
Սեւիօյի վրայէն Վալ Լաւա կը խրկէ, որ մեծ բա-
նակին հետ հաղորդակցելու ձամբան դուքս չի ապ-
խաղաղեցնուին :

« Վիլենայի կռիւն մէջ թշնամիները (խա-
ղաքը) մեռած, վերաւոր և գերի, ամենը մէկէն
1800 կամ 2000 ի չափ մարդ կորսնցուցին : Սե-
նէ մեռնող և վերաւորող 500 հոգի կ'ընեն . որոյ
քոմսը ղեկավարական հրամանատարներն են :

« Վէրէն տեղակալը այս ալ կը ծանուցանէ որ,
ամայս 1 ին Պասանայի և Վիլենայի մէջ հազար-
գութիւնը հաստատուած էր . 12 ին 8000 հոգիով
Գրեվիլիօ վրայ երթալու և քաղաքը պաշարելու
ձամբայ ելած էր, Սիլիկիո գետին ձախ կողմէն ապա-
հով ըլլալով . որ ալ կողմը թշնամիներուն ձեռքն
էր : Բոլոր լեռները աւաղրիացուց ձեռքն էր » :

Գրեվիլիօ քաղաքն ալ յունիսի 14 ին անձնատուր
բլլալով ստիպուեց լուսաւրիացուց ձեռքը անցաւ,
12 ժամ աւաղրիացուց նետած ուսմերուն գիմա-
նայէն ետքը : Տարրը ձենեւալին զօրքն ալ Ռա-
տա քաղաքը տուեր են :

Բիեմնեղեցիները ձամբան գտեր էին Վերօնա-
յի զօրաց ուրիշ տեղերու հետ ունեցած հաղոր-
դակցութիւննին կորելու . և Գիւօլիօ Ռիլիօ քա-
ղաքին վրայ երթալու ալ պատրաստութիւն կար :
Հունիսի 14 ին երկու սուրհանդակ գալով Բօնէ-
լեանօ լուր բերին որ Ռատալիս աւաղրիացի ձենե-

ւալը երկու խումբ զօրքով և էգ մը ղեկավարեալ գի-
ւօլիկներով խաղաղուց վրայ յաղթութիւն մը ը-
րեր է . և Բիեմնեղեցիք ստիպուեցին են այն կողմ-
ը ունեցած տեղերնին ձգելու :

— Հայտնի է որ Հոմոնյու Պատր աւաղրիաց-
ուց գեմ պատերազմ հրատարակել չուզելով՝ մէջ
մանկ և հաշտութիւն ընելու աշխատիք իրեն է-
կեղեցական աստիճանին և հոգեւոր սպարապա-
նութեանը աւելի յարմար դատեց . և այս բանիս
համար Սօսթիկի իրկից Խորրուք կայսեր քովը,
առանձին թղթով : Հոմոնյու կառավարութեան
կողմէն Նսգրիա գտնող գետակն Տ. Վիլիս Բը-
րէլան ալ հոն էր . երկուքը մէկէն ղեկավար (միւ-
թարեք) մը ուղեցին . որպէս զի հաշտութեան
պայմաններուն վրայ խօսուի : Կայսեր կողմէն Պ.
Վէրէնայի այս առաջարկութիւնն ընդունեց . և
պէտք եղած գրերը գրուեցան և Ռատէճքի Սա-
ռեչալ կոմսին խրկուեցան :

— Սառաթիայի թագաւորը քանի որ Լատիւ-
այի գեմ պատերազմի սկսեր է նէ՛ կը խորհի իր
թագաւորութեանը միայնակ բոլոր այն երկրները
որ Լատիւիայէն զատուեցան . և ձեռն խալից անու-
նով նոր թագաւորութիւն մը հաստատուէ : Լյոս
բանիս համար Վիլիս Բըրէլու ղեկավարեալ
Խալիկայի ամէն տեղ կը սլորտուի, և հիմայ Հոմո-
նէ . և քաղաքական իշխանութիւնը Պակին ձեռքէն
հանել ուղղով կողմը ասոր շատ յարգութիւն կ'ը-
նեն :

Լոմպարտիայի երկիրը Սառաթիայի հետ միա-
յընելու համար վիճակ ձգեցին նէ, 561,002 հոգի
միանալ ուղղով ելաւ . 681 հոգի ուղեցին որ այս
ինգիրը ետ մնայ, մոլորներն հասարակապետութե-
ն ըլլալով : Բայց միանալ ուղղներուն համարները
խիստ շատ ըլլալով անոնց խօսքը քաղց, և յունիսի
10 ին Լոմպարտիայի և Սառաթիայի միանալը հը-
րատարակելով Սիլանու առժամանակեայ կառավա-
րութիւնը վերջացաւ :

Խալիկայի քանի մի տեղերէն Վէրէնիկի առժա-
մանակեայ կառավարութեանն ալ գիր գնաց . որ
պէս զի անիկայ ալ իրենց հետ միանայ . ղեկքը Սա-
ռաթիայի թագաւորին ձեռքը յանձնէ, և վերին Լ-
տալիայի թագաւորութեանը մասն ըլլայ : Լյոս տե-
ղերս էին Վիլենցա, Բատուա, Գրեվիլի և Ռօ-
վիկո : Վէրէնիկու հասարակապետութեան ժողո-
վան նախագահը Պ. Սանին ասոր պատասխան գը-
րեց որ այս բանիս վրայօր պէտք է ժողովրդեան
միտքը հասկնալ . ուստի պատասխանը ամայս 18
էն ետքը կրնանք տալ . որովհետեւ հասարակապե-
տութեան մեծ ժողովը այն օրը պիտի ըլլայ : Բանը
անտան բերաւ որ իրեն այս ինգիրս ընտաներուն
պատասխան տալ հարկ չեղաւ . որովհետեւ Վիլեն-
ցա և Գրեվիլի և Բատուա Լատիւիայի ձեռքը ան-
ցան :

— Վալիլիկա գաւառը Օւլիցիցիի Գիլիկի
գաւառին արեւելեան հարաւային կողմէն սահմա-
նակից է . բայց սառաթիւց ի վեր Լոմպարտիայի
մասն սեպուած էր, ինչպէս որ Գիլիկի գաւառն
ալ տուն մը Լոմպարտիայի մասն էր : Իգալիայի ա-
զատութեան կռիւներուն մէջ որ Սիլան Սառաթ-
իայի տեղութեանը հետ միացաւ, Վալիլիկա
յի բնակիչները երկու կողմ եղան . մէկ կողմը կ'ու-
ղէր Օւլիցիցիի հետ միանալ . միւս կողմը՝ Սառ-
աթիայի տակ մտնել : Երկու կողմէն ալ ստորագ-
րութիւն ժողովուրդեայ, և Սառաթիայի տակ մտ-
նել ուղղներուն համարները եղաւ 20.886 : Վալ-
իլիկայի բնակիչները ամէնը մէկէն երկի մարդ
կնիկ մարդ, մեծ ու սլորտիկ, 96.000 հոգի կը սեպ-
ուին : Լոմպարտիայի երկուքը կնիկ մարդ և
աղաքը սեպելով ստորագրութիւն տուողներուն
կարգէն հանեմք նէ չափազանցութիւն մը ըրած
չեմք ըլլաւ, ստորագրութիւննին տալուն կը մը-
նան 32.000 հոգի : Սառաթիայի կառավարներուն
համարները 20.886, ասկէց հանելով, 11.114 հոգի
կը մնան . Սառաթիան ուղղներուն համարները շատ
ըլլալուն համար կ'երեւի որ այս գաւառս ալ ձեռն
խալիկայի թագաւորութեան մասն պիտի ըլլայ :

— Լեկզուրի քաղաքի կապէր քե քօտ ըստած
նէմեյի օրագիրը կը պատմէ որ՝ Լոմպարտիայի կա-
ռավարութեան կողմէն Պ. Սօսթիկի անուն մէկը
պատգամաւոր խրկուեց է Գիւօլիօ քաղաքը
գերմանական գաղափարութեան ընդհանուր թողով-
քին . որպէս զի այս ժողովքս ալ մէջ մտնէ Լոմպար-
տիան Լատիւիայի հետ հաշտեցնելու . երկու քե-
րութեանց մէջ սահման որոշելով Լաիլիկ գետը : Թե-
որ Լատիւիա Լոմպարտիայի անխափանութիւնը և ա-
զատութիւնը ծանցայ նէ, Լոմպարտիա ալ յանձ-
նառու կ'ըլլայ աւաղրիայի պարտքին կէսը վճարե-
լու իր վրան առնելու : Թե որ այս պայմանս Լատի-
ւիա չընդունի նէ՛ Լոմպարտիայի կռիւնը պիտի
շարունակեն մինչեւ նոյն գետը սահման որոշեն ի-
րենց կռուով . բայց այն ատենը Լատիւիայի պարտ-

